

Adam SWORACKI

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: 0009-0002-7481-7016

Polityka gospodarcza II Rzeczypospolitej: sukcesy i porażki w latach 1918–1939

Streszczenie: Praca analizuje politykę gospodarczą II Rzeczypospolitej w latach 1918–1939, zwracając uwagę na jej kluczowe sukcesy i porażki. Wśród sukcesów wymienia się reformę walutową Władysława Grabskiego, która ustabilizowała gospodarkę, oraz budowę portu w Gdyni, która uniezależniła Polskę od niemieckiego Gdańska. Ważnym elementem było również stworzenie Centralnego Okręgu Przemysłowego (COP), co przyczyniło się do rozwoju przemysłu ciężkiego. Z drugiej strony, praca wskazuje na ograniczenia reformy rolnej oraz negatywne skutki globalnego kryzysu lat 30., który pogłębił trudności gospodarcze Polski. Pomimo tych wyzwań, polityka gospodarcza II RP stworzyła fundamenty dla dalszej modernizacji kraju.

Słowa kluczowe: polityka gospodarcza, reforma walutowa, Centralny Okręg Przemysłowy, kryzys gospodarczy, Władysław Grabski

---

Wstęp

Burzliwy okres lat 20. i 30. XX wieku w świadomości dużej części społeczeństwa rozpoznawany jest jako czas wielkich reform i dynamicznej odbudowy państwa. W tym artykule przyjęta została następująca hipoteza: polityka gospodarcza II Rzeczypospolitej, pomimo znaczących sukcesów, takich jak reforma walutowa Władysława Grabskiego i budowa Centralnego Okręgu Przemysłowego, miała także istotne ograniczenia i porażki, które wpłynęły na stabilność gospodarczą kraju, szczególnie w obliczu globalnego kryzysu ekonomicznego. Celem pracy jest analiza sukcesów i porażek polityki gospodarczej II Rzeczypospolitej, ze szczególnym uwzględnieniem reformy walutowej Władysława Grabskiego, budowy Centralnego Okręgu Przemysłowego oraz reakcji rządu na skutki globalnego kryzysu ekonomicznego lat 30. XX wieku. Praca dąży do oceny wpływu tych działań na rozwój gospodarczy kraju oraz ich długofalowych konsekwencji. Na potrzeby artykułu postawione zo-

stały następujące pytania badawcze: Jakie były główne założenia polityki gospodarczej II Rzeczypospolitej? Jakie były główne elementy reformy walutowej Władysława Grabskiego i w jaki sposób przyczyniły się do stabilizacji gospodarki? W jaki sposób budowa Centralnego Okręgu Przemysłowego wpłynęła na rozwój przemysłu w II Rzeczypospolitej? Jak globalny kryzys ekonomiczny lat 30. XX wieku wpłynął na polską gospodarkę?

Po 123 latach od rozbiorów przez trzy do tej pory panujące w Europie hegemonie – Niemcy, Austrię i Rosję, Polska stanęła przed historyczną okazją na odbudowanie swojej państwowości. Granice odradzającego się kraju miały zostać zagwarantowane w postanowieniach traktatu wersalskiego. O ile formowanie się zachodniej granicy było elementem gry politycznej, o tyle linia wytyczająca granicę wschodnią, ze względu na brak zdecydowania i opieszałość w decyzjach koalicji zwycięskiej, wymuszała na młodym państwie walkę zbrojną od pierwszych dni istnienia. Trwająca w latach 1919–1920 wojna polsko-bolszewicka zakończyła się finalnym zwycięstwem Polaków. „Wojnę zakończył traktat ryski z 18 marca 1921 roku, na mocy którego wschodnia granica Polski została wyznaczona na linii Bugu, Zbrucza i Dźwiny” (*Sprawa...*, b.d.). W tym samym okresie ważyły się losy granicy południowej i północnej. W wyniku trzech powstań na Górnym Śląsku stronie Polskiej przypadło około 29% terytorium plebiscytowego, ale to obejmowało kluczowe przemysłowe tereny, w tym większość kopalń węgla i hut. Choć obszar ten był mniejszy niż część przyznana Niemcom, Polska zyskała około 46% przemysłu Górnego Śląska, co miało ogromne znaczenie dla gospodarki państwa. Na północy Polska odzyskała Pomorze Gdańskie, co zapewniło dostęp do Morza Bałtyckiego. Gdańsk został przekształcony w Wolne Miasto pod zarządem Ligi Narodów. Sprawa Gdańska będzie kluczowa przy decyzjach polityczno-gospodarczych, jakie będą zapadać w następnych latach. Ostatnim omawianym terenem spornym jest Warmia i Mazury, która mimo licznej polskiej ludności pozostała w większości częścią Niemiec.

Przy takim obrocie spraw kwestię granic ciężko oceniać jednoznacznie. Warto przy tym pamiętać, jak niestabilną pozycję miała Polska tuż po zakończeniu pierwszej wojny światowej. W ostatecznym rozrachunku pomimo niekorzystnego układu sił i wielu przeciwności finalny kształt, jaki można było rozrysować na mapach, dawał Polsce silny mandat do sukcesywnej odbudowy państwa.

Przywódcy II RP poza granicami musieli zmagać się z szeregiem problemów wewnętrznych, jakie napotkano podczas próby odbudowy kraju.

Spuścizna pozostawiona przez zaborców nastroczała wielu problemów, które wynikały z konieczności scalenia trzech odmiennych pod wieloma względami części. Każdy z tych regionów miał inny system administracyjny, prawny czy walutowy, a także różne poziomy rozwoju gospodarczego. Najważniejszymi problemami były unifikacja administracyjna, prawna i monetarna, a także zjednoczenie systemu edukacji oraz infrastruktury.

Ostatnim wyzwaniem, które utrudniało odbudowę II Rzeczypospolitej, była integracja zróżnicowanych grup etnicznych i narodowych. Polska była państwem wielonarodowościowym, zamieszkiwanym przez Polaków, Ukraińców, Białorusinów, Niemców oraz liczną społeczność żydowską. Problemy z integracją tych grup wynikały z różnic kulturowych, społecznych i religijnych. Rozpoznając potencjalne zagrożenia, wynikające z wieloetniczności i narodowości kraju, mocodawcy obrad pod Paryżem wydali tak zwany „Mały traktat wersalski” z 1919 roku zobowiązujący Polskę do przestrzegania praw mniejszości narodowych, co często powodowało napięcia polityczne i stanowiło wyzwanie dla nowo utworzonego państwa w kontekście budowania jedności narodowej. Integracja Polski A (jak określano rozwiniętą część) oraz Polski B (część zacofaną) stała się wyzwaniem, z jakim elity polityczne Polski będą musiały zmagać się przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego.

Polityka gospodarcza II RP w latach 1920–1923

W latach 1920–1923 Polska zmagala się z poważnymi problemami gospodarczymi, wynikającymi z wyniszczającej wojny z bolszewikami i długotrwałych zaborów. Na piedestał wyrosła kwestia przestawienia gospodarki wojennej w rynkową. Proces ten wymagał niezwykle wysiłku ze strony aparatu państwowego oraz społeczeństwa. Zmiany koncepcji i brak jasno sprecyzowanego, długofalowego i szeroko zakrojonego pomysłu na głębokie reformy uniemożliwiał stabilizację w kluczowych sektorach dla funkcjonowania państwa. Wzmagające się problemy oddalały możliwość skutecznej zmiany wektora gospodarczego, a etatystyczny stan rzeczy pozostawał wymagany do utrzymania trwałości państwa.

Stworzona w tym okresie dwutorowa linia rozwojowa zakładała poprawę sytuacji w postaci:

- odbudowy zniszczonego potencjału przemysłowego oraz rolniczego;

- scalenia w jeden organizm państwowy ziem należących do odmiennych systemów politycznych, prawno-ustrojowych, administracyjnych, gospodarczych, walutowych, celnych, komunikacyjnych oraz oświatowych.

Pomysłem na sfinansowanie tak rozległego i wieloaspektowego planu było stopniowe zwiększanie inflacji poprzez dodruk pieniądza, który jednak nie miał pokrycia. Początkowe założenia planu spełniły swój cel. Pojawianie się nowych przedsiębiorstw, a co za tym idzie wzrostu zatrudnienia, krótkofalowo doprowadziło do poprawy sytuacji gospodarczej. „Wzrost zatrudnienia (w latach 1920–1922) w przemyśle wzrósł z 202 tys. do 471 tys.” (Noniewicz, 2016). Niestety, objawy nierozsądnej gospodarki monetarnej dały o sobie znać już w kolejnym roku. Darmowe kredyty oraz napędzająca inflacja połączona z deprecjacją ówczesnej waluty, jaką była marka polska, doprowadziły w 1923 roku do wystąpienia zjawiska hiperinflacji.

Tabela 1

**Wartość dolara w markach polskich
w latach 1919–1922**

Rok	Wartość 1 dolara w markach polskich
1919	110
1920	590
1921	2 922
1922	17 800

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Vademecum Historia*, 2015.

Wartość dolara w markach polskich na przestrzeni czterech lat od roku 1919 do 1922 zobrazowana na wykresie pokazuje, jak trajektoria zarządzania finansami państwa i nieroztropna dywersyfikacja środków spowodowała załamanie gospodarcze, które przy niebywale niestabilnej sytuacji społeczno-politycznej wymagało szybkiej interwencji, aby kryzys nie przerodził się w realne zagrożenie dla egzystencji Polski.

Ponowne uwikłanie się w spiralę zagrożeń gospodarczych oraz realne widmo kryzysu doprowadziły do kolejnych przesileni politycznych i konieczności zmian w sektorze finansowym. W celu przełamania regresu i podjęcia próby wyprowadzenia gospodarki na pożądaną torę, wytyczono kluczowe założenia i cele polityki gospodarczej w II RP.

Gdynia – Polskie okno na świat

„W dniu tym odzyskaliśmy część wybrzeża morskiego, o łącznej długości 146 km, z czego na półwysep Hel przypada 80 km” (Majewski, 2023). Dostęp do morza był jednak zarówno wielką szansą, jak i wyzwaniem. Na wskazanym obszarze nie tylko nie znajdowało się żadne ujęcie rzeki, ale również brakowało jakiegokolwiek portu. Pozbawiona możliwość handlu morskiego Polska, zdecydowała się tym samym na inicjację budowy portu, który zapewnić miał możliwość wymiany towarów oraz stacjonowanie floty wojennej.

W 1920 roku Sejm podjął decyzję o budowie tymczasowego portu wojennego i schroniska dla rybaków w Gdyni. Przyspieszenie prac nad projektem, który często nazywany był Polskim oknem na świat ze względu na jego strategiczny charakter, trwała przez kolejne 4 lata. Budowa portu w Gdyni była jednym z najważniejszych i najbardziej spektakularnych projektów infrastrukturalnych II Rzeczypospolitej, mającym na celu uniezależnienie Polski od dostępu do morza przez niemieckie porty i stworzenie przeciwwagi zwłaszcza dla Gdańska.

W 1924 roku zapadła decyzja o rozbudowie portu w Gdyni na skalę międzynarodową. Inżynier Eugeniusz Kwiatkowski został jednym z głównych inicjatorów tego projektu. W ciągu kilku lat Gdynia przekształciła się w nowoczesny port, który szybko stał się jednym z najważniejszych ośrodków handlu morskiego w basenie Morza Bałtyckiego. Port w Gdyni miał nie tylko znaczenie gospodarcze, ale także strategiczne. Był zaprojektowany tak, aby pełnić funkcje militarne i zapewniać bezpieczny dostęp do morza dla polskiej floty wojennej. Był jednym z elementów planu modernizacji i rozwoju gospodarki morskiej II Rzeczypospolitej. Wokół portu powstała rozbudowana infrastruktura, w tym linie kolejowe łączące Gdynię z resztą kraju, a także zaplecze przemysłowe i logistyczne. Miasto rozwijało się szybko, przyciągając inwestycje i nowych mieszkańców, co sprawiło, że Gdynia stała się jednym z najszybciej rozwijających się miast II RP. W 1926 roku przepustowość portu umożliwiała eksport na poziomie ponad 400 ton. „W 1938 r. wskaźnik ten wynosił 7414 tys. ton. Stanowiło to 48% polskiego handlu zagranicznego” (*Gdynia...*, 2019). Tym samym, w ciągu 12 lat inwestycji i rozwoju, przepustowość portu wzrosła około 18,35 razy. Wynik ten przy poniesionych nakładach, wliczając w to przeżyty kryzys gospodarczy lat 30. obrazuje niepodważalny sukces portu w Gdyni oraz jego wkładu w rozwój polskiej gospodarki.

Działania budowlano-inżynierskie w powszechnej świadomości rozpoznawane są jako niezwykle kosztowna inwestycja. Prawda natomiast jest zgoła inna, sumarycznie „Skarb Państwa wydał na budowę portu w Gdyni wraz z budową dróg, mostów, torów kolejowych, stacji kolejowej, magazynów, dźwigów etc. i na wywłaszczenie gruntów razem około 235 milionów zł ob., z czego 159 milionów zł na budowie morskie, a 76 milionów zł na urządzenia portowe” (Majewski, 2023).

W 1938 roku Gdynia była największym portem handlowym w Polsce, wyprzedzając Wolne Miasto Gdańsk pod względem tonażu obsługiwanych ładunków. Wioska, której liczba mieszkańców w 1910 roku wynosiła około 1500, w przededniu II wojny światowej, „w 1938 r. przekroczyła 120 tys. osób.” (*Gdynia...*, 2019). Miasto stało się tym samym nie tylko kluczowym elementem gospodarki, ale i ośrodkiem rozwoju kultury, edukacji i administracji. Sukces portu w Gdyni przyczynił się do dynamicznego rozwoju handlu morskiego oraz wzrostu gospodarczego kraju.

Reforma gospodarcza Władysława Grabskiego

W 1923 roku na czele ponadpartyjnego rządu stanął Władysław Grabski. Otrzymał on specjalne upoważnienia, co uniezależniło jego działania reformatorskie od decyzji parlamentu, dając dużą swobodę w działaniu. Nominacja ta była kluczowa dla dalszych losów kraju. Aby prawidłowo ocenić i zrozumieć kierunek obrany przez Grabskiego należy przypomnieć, że przynajmniej w sferze gospodarczej był on liberałem, co oznacza, że decyzje podejmował w myśl idei, „że państwo powinno pozostawić wszystkim podmiotom gospodarczym swobodę działania” (Doroszewski, b.d.).

Zrównoważenie budżetu było jednym z najważniejszych elementów reformy gospodarczej Władysława Grabskiego. W latach poprzedzających reformę, Polska zmagala się z poważnym deficytem budżetowym, który był wynikiem zarówno chaosu gospodarczego po odzyskaniu niepodległości, jak i rosnących wydatków rządowych. W celu redukcji deficytu i uzupełnienia luki Grabski zaproponował następujące działania.

W pierwszej kolejności ugasić należało najbardziej palący problem związany z hiperinflacją. Stabilizacja waluty poprzez wprowadzenie złotego w 1924 roku oraz powiązanie go z zasobami złota pozwoliła na zahamowanie inflacji i przywrócenie wartości pieniądza, co w dłuższym

okresie poprawiło stabilność budżetową. Tym samym gospodarka Polska zamieniła markę polską na występującego po dziś dzień złotego.

Grabski wprowadził zdecydowane oszczędności w administracji publicznej. Zredukowano liczbę urzędników oraz zmniejszono wynagrodzenia w sektorze publicznym, co miało na celu zmniejszenie kosztów funkcjonowania administracji państwowej. Cięcia dotknęły nie tylko sektor publiczny, ale również wstrzymane zostało wiele inwestycji, z wyjątkiem tych o charakterze strategicznym. Część dostępnych w wyniku oszczędności środków przekierowano na cele wzmacniające gospodarkę. Skoncentrowano się na inwestycjach kluczowych dla rozwoju gospodarki, takich jak infrastruktura komunikacyjna, która była niezbędna dla poprawy efektywności transportu towarów i surowców.

W celu podreperowania budżetu Grabski zdecydował się na uszczelnienie systemu podatkowego. Do tej pory wielu przedsiębiorców, zarówno z sektora rolniczego, jak i małych przedsiębiorców, unikało płacenia podatków. „Wprowadzono podatek majątkowy, którym obciążono przemysł, właścicieli spółek handlowych, gospodarstw rolnych oraz posiadaczy nieruchomości o wartości przekraczającej 10 000 franków szwajcarskich” (Jeż, 2024). Działania te przyczyniły się do poprawy kondycji budżetu oraz ograniczenia wewnętrznego zadłużenia.

Zrównoważenie budżetu pozwoliło na odzyskanie zaufania międzynarodowych inwestorów i instytucji finansowych do polskiej gospodarki. Stabilność budżetowa była kluczowym czynnikiem, który umożliwił dalszy rozwój gospodarczy kraju, pomimo trudnych warunków po I wojnie światowej. Jednak niektóre z działań, takie jak drastyczne cięcia wydatków publicznych, spotkały się z krytyką społeczną, ponieważ miały negatywny wpływ na standard życia wielu obywateli, zwłaszcza tych zatrudnionych w sektorze publicznym. Niemniej kluczowy efekt został osiągnięty. Kryzys gospodarczy udało się zatrzymać i wyprowadzić gospodarkę w kierunku wzrostu. Zażegnanie problemów wewnętrznych miało wpływ na postrzeganie Polski na arenie międzynarodowej. W trakcie kryzysu „w Niemczech wypracowano koncepcję o niezdolności Polaków do życia w cywilizowanym państwie” (ibidem). Odzyskanie ziem zachodnich przez cały okres XX wieku było elementem spornym między Polską a Niemcami. Rozgoryczenie wśród elity politycznej oraz społeczeństwa zachodniego sąsiada przyczyniło się do deprecjacji rozwijającego się po I wojnie światowej państwa polskiego. „Sukces reform Władysława Grabskiego udowodnił, że państwo polskie okrzepło i stało się pełnoprawnym graczem na arenie międzynarodowej” (ibidem). Pod-

sumowując, reforma gospodarcza i monetarna Władysława Grabskiego osiągnęły oczekiwany cel (pod warunkiem, że punktem odniesienia będzie kondycja państwa i jego odbiór za granicą). Przywrócono stabilizację walutową, zmniejszono inflację, poprawiono bilans handlowy oraz zwiększono zaufanie inwestorów do Polski. Jednak działania zaprezentowane przez ministra miały wiele uchybień. Negatywnych efektów upatrywać można w pogorszonej sytuacji części polskiego społeczeństwa. Obniżki wynagrodzeń dotknęły przede wszystkim urzędników państwowych, nauczycieli i pracowników służby zdrowia. Degradacja dochodów wywołała falę niezadowolenia, szczególnie w grupach zawodowych zależnych od pracy w sektorze publicznym, co prowadziło do licznych protestów. Równocześnie cięcia w wydatkach socjalnych dotknęły najsłabsze ekonomicznie grupy społeczne. Ograniczenie nakładów na opiekę społeczną oraz zasiłki przyczyniły się do pogorszenia warunków życia osób o niższych dochodach, w szczególności rodzin robotniczych i rolników. Bilans zysków i strat ocenić należy pozytywnie, tym bardziej im szerszą perspektywę czasową przyjmiemy. Gdyż wiele z przeprowadzonych działań w ramach reform poza charakterem doraźnym miało znaczenie długoterminowe.

Parcelacja – reforma rolna

Polskie rolnictwo, podobnie jak większość gałęzi gospodarki, począwszy od przemysłu ciężkiego na drobnym handlu skończywszy, było znacznie zróżnicowane w zależności od regionu występowania. Ponownie, podobnie jak w przypadku innych sektorów, sytuacja najlepiej wyglądała na ziemiach zachodnich.

Tereny byłego zaboru pruskiego były najlepiej rozwinięte gospodarczo i charakteryzowały się nowoczesnymi metodami rolnictwa. Dominowały tam duże, dobrze zorganizowane majątki ziemskie, które stosowały nowoczesne techniki uprawy i zarządzania. Rolnictwo pruskie było bardzo wydajne, a chłopci, choć często zależni od właścicieli ziemskich, mieli lepszy dostęp do ziemi i narzędzi w porównaniu z innymi częściami kraju.

W zaborze austriackim, zwłaszcza w Galicji, rolnictwo było najbardziej zacofane. Galicja była jednym z najbiedniejszych regionów Europy, a chłopci często posiadali bardzo małe działki ziemi, które nie były w stanie zapewnić im utrzymania. Ziemia była silnie rozdrobniona, a techniki rolnicze bardzo przestarzałe.

Na terenach dawnego zaboru rosyjskiego dominowały małe i średnie gospodarstwa. Chłopi często uprawiali bardzo małe działki, które nie pozwalały na samowystarczalność ani rozwój gospodarczy. Z drugiej strony olbrzymie majątki ziemskie (często należące do arystokracji) istniały obok małych gospodarstw chłopskich. Chłopi często byli dzierżawcami lub pracownikami najemnymi na tych majątkach, co dodatkowo ograniczało ich samodzielność i możliwości rozwoju gospodarczego. W obliczu tak zróżnicowanej struktury agrarnej władze zdecydowały się na przyjęcie ustawy mającej normalizować stosunki własnościowe w rolnictwie.

Ustawa z roku 1925, nazwana reformą rolną, miała za zadanie zwiększenie efektywności tego sektora oraz sprawienie, aby duża część społeczeństwa pracująca na roli zwiększyła swoją zamożność. W rzeczywistości „jej istota sprowadzała się do parcelacji dóbr publicznych, a także prywatnych o obszarze przekraczającym 180 ha” (Kaliński, 2024). Nabywcy ziemi płacili ceny rynkowe, a początkowe działania zaspokoili zapotrzebowanie na posiadanie ziemi uprawnej przez chłopstwo.

Reforma miała na celu rozwiązanie problemu rozdrobnienia ziemi, jednak jej efekty były ograniczone. Napotkała ona na silny opór ze strony właścicieli dużych majątków. Często próbowali oni ograniczyć przekazywanie ziemi lub zwlekali z parcelacją, co spowolniło cały proces. W wielu przypadkach rząd musiał wypłacać rekompensaty właścicielom, co stanowiło dodatkowe obciążenie dla budżetu państwa. Władze Polski, ze względu na ograniczone zasoby finansowe, nie mogły zapewnić wystarczających środków na szybkie i sprawne przeprowadzenie reformy. Proces parcelacji postępował wolno, a wielu chłopów otrzymało działki zbyt małe, aby mogły one zapewnić samowystarczalność gospodarstw. W efekcie problem przeludnienia wsi nie został całkowicie rozwiązany, a bieda wciąż była powszechna. Reforma rolna z 1925 roku przyniosła pewne pozytywne efekty, zwłaszcza jeśli chodzi o poprawę dostępu do ziemi dla najuboższych chłopów.

Na terenach, gdzie rozdrobnienie było największe, tworzone spółdzielnie rolnicze, które stały się jednym z narzędzi mających na celu poprawę efektywności gospodarstw rolnych. Dzięki współpracy chłopów w ramach spółdzielni możliwe było dzielenie kosztów zakupu sprzętu rolniczego, nasion czy nawozów, co zwiększało produktywność nawet małych gospodarstw. Spółdzielnie ułatwiały także sprzedaż produktów rolnych, poprawiając dostęp chłopów do rynków zbytu. „Ogółem w latach 1919–1938 rozparcelowano w Polsce 2655 tys. ha ziemi, z czego 1864 tys. ha przypadło na majątki prywatne, a reszta na własność publiczną. Normę 200 tys. ha

rocznie wypełniano rzadko, podobnie jak rzadkie były przypadki parcelacji przymusowej” (Roszkowski, b.d.). Pomimo braku osiągnięcia wyznaczonego celu oraz nierozładowania w pełni napięć społecznych udało się jedno – uniknięto załamania gospodarczego (pomijając okres kryzysu lat 30.). Przez wielu badaczy kształt reformy oceniany jest jako „w istniejących warunkach rozwiązanie optymalne” (ibidem).

Podsumowując, ustawa rolna z 1925 roku była ważnym krokiem w kierunku rozwiązania problemu przeludnienia i nierównomiernej struktury własności ziemi, jednak jej efekty były częściowo ograniczone przez trudności finansowe i opór właścicieli ziemskich. Reforma pomogła poprawić warunki życia wielu chłopów, ale nie zlikwidowała w pełni problemu rozdrobnienia gospodarstw, ani nie przyczyniła się do szerokiej modernizacji rolnictwa.

Kryzys Gospodarczy lat 30.

Efekty przeprowadzonych reform gospodarczych pierwszej połowy lat 20. XX wieku nie mogły zostać prawidłowo ocenione. Ich zasięg oraz okres realistycznej oceny dla państwa i społeczeństwa został brutalnie zatrzymany zbliżającym się wielkim kryzysem. Dniem, który przeszedł do historii, był 24 października 1929 r., znany jako Czarny Czwartek. Epicentrum kryzysu miało miejsce w Stanach Zjednoczonych Ameryki. „W ciągu jednego dnia ceny akcji na Giełdzie Papierów Wartościowych w Nowym Jorku (New York Stock Exchange, NYSE) gwałtownie spadły, co spowodowało panikę inwestorów” (*Wielki kryzys...*, 2023). Gospodarka XX wieku, na nieszczęście dla rynków na całym świecie, była już wtedy elementem naczyń połączonych. Oznacza to, że wahania na kluczowych giełdach oddziaływały na sytuację w wielu państwach, w tym w Polsce. Drastycznie spadło zaufanie do instytucji bankowych, a nałożenie ceł i protekcjonizm przez kraje takie jak USA, ograniczyło handel międzynarodowy, co jeszcze bardziej pogłębiło kryzys na całym świecie. Polska, jako kraj o dużym sektorze rolniczym, mocno odczuła skutki kryzysu.

Gwałtowny spadek cen produktów rolnych, takich jak zboże, mleko czy mięso, doprowadził do znaczącego obniżenia dochodów rolników. Programy wsparcia, zaproponowane przez władze w celu neutralizacji skutków kryzysu, miały znaczące luki. Etatystyczna wizja ratowania sektora w dużej mierze wsparła duże i średnie przedsiębiorstwa rolne. Kryzys najbardziej dotknął małe gospodarstwa „ponieważ były one naj-

bardziej zadłużone w przeliczeniu na 1 ha, a ponadto nie mogły korzystać na przykład ze specjalnie zorganizowanych przez rząd zakupów zboża po cenach wyższych od rynkowych. Nie przysługiwał im też kredyt w Państwowym Banku Rolnym” (Dudzić, 2014). W wyniku skali, jaka przerosła możliwości interwencyjne rządu polskiego znacznie wzrosło zadłużenie w sektorze rolniczym. Przeliczając na hektar uległo ono „podwojeniu, sięgając do 143 zł, choć w czasie względnie dobrej koniunktury było ono już znaczne, przeciętnie wynosząc 70 zł” (ibidem). W przemyśle hutniczym, węglowym i stalowym doszło do zwolnień pracowników oraz zamykania zakładów. Zmniejszony popyt na rynku krajowym oraz spadek eksportu dodatkowo pogłębiły kryzys w tym sektorze. Produkcja przemysłowa spadła, a bezrobocie gwałtownie wzrosło.

Tabela 2

Produkcja przemysłowa w latach 1928–1935 (w tysiącach ton)

Rok	Węgiel kamienny	Żelazo	Stal
1928	40 616	684	1 438
1929	46 236	704	1 377
1930	37 506	478	1 238
1931	38 265	374	1 037
1932	28 235	199	564
1933	27 365	306	833

Źródło: Opracowanie własne na podstawie <https://histmag.org/Wielki-kryzys-gospodarczy-w-Polsce-9980>.

W 1935 roku bezrobocie w miastach sięgnęło nawet 20% siły roboczej. Skonsolidowany udział produkcji w Polsce zmniejszył się o 46% „podczas gdy przeciętnie w Europie (bez ZSRR) – o 27%” (Fischer, 2009). Znaczna rozbieżność między negatywnymi skutkami kryzysu wynikała w dużym stopniu z wyższego niż w Europie zachodniej udziału rolnictwa w gospodarce. Nieodłącznym, negatywnym następstwem recesji w gospodarce, są narastające niepokoje społeczne, a co za tym idzie polityczne. W wielu krajach wzrosły nastroje nacjonalistyczne i radykalne, ponieważ ludzie obwiniali rządy i tradycyjne elity za swoje problemy ekonomiczne. To przyczyniło się do wzrostu popularności partii radykalnych, zarówno prawicowych, jak i lewicowych. Kryzys uwidocznił słabości wciąż odbudowującej się polskiej gospodarki. Przechodząca liczne reformy, nie była w stanie wytrzymać naporu negatywnych konsekwencji wynikających z pęknięcia bańki spekulacyjnej na światowych rynkach.

Budowa Centralnego Okręgu Przemysłowego

Pogrążona w recesji gospodarczej Polska, po kryzysie zapoczątkowanym Czarnym Czwartkiem, wymagała zdecydowanych zmian. „Okolo 70% obywateli mieszkało i pracowało na wsi. Polska prowincja, dotknięta wielkim kryzysem, stawała się coraz mniej opłacalna z powodu spadku cen produktów rolnych” (Dulski, 2020). Połączywszy niewydolność rolnictwa ze słabo rozwiniętym przemysłem, gospodarka odrodzonego po 123 latach rozbiorów państwa ponownie stanęła na skraju wydolności. Centralny Okręg Przemysłowy został zainicjowany w 1936 roku, jako część szeroko zakrojonego planu modernizacji gospodarki i rozwoju przemysłu. Jego głównym architektem był E. Kwiatkowski, wicepremier i minister skarbu, który dostrzegał potrzebę stworzenia silnego zaplecza przemysłowego, szczególnie w centralnej Polsce, z dala od zagrożeń militarnych ze strony sąsiadów. Nauczony doświadczeniem historii i wielu wojen polityk, w centralnym skumulowaniu ośrodka przemysłowego widział szansę na utrzymanie ciągłości produkcji w sytuacji zagrożenia militarnego. Aspekt ten miał niebanalne znaczenie, gdyby w przypadku agresji należało przestawić gospodarkę na tory wojenne. Projekt miał także na celu zrównoważenie rozwoju gospodarczego Polski, koncentrując się na słabiej rozwiniętych regionach centralnych, wschodnich i południowych. Region ten, szczególnie w porównaniu z zachodnią Polską, charakteryzował się mniejszą industrializacją. Centralny Okręg Przemysłowy został zlokalizowany między rzekami Wisłą i Sanem, co było strategicznym wyborem ze względu na kilka czynników. Rzeki te stanowiły naturalne granice regionu i były kluczowe dla transportu oraz zaopatrzenia w wodę dla rozwijających się zakładów przemysłowych. Wisła, jako największa rzeka Polski, była ważnym szlakiem komunikacyjnym i transportowym, który łączył COP z innymi regionami kraju, a także umożliwiał eksport towarów. Z kolei mniejsza rzeka, San, płynąca przez wschodnią część COP, również odgrywała istotną rolę w lokalnym transporcie i logistyce. „Działalność Centralnego Okręgu przemysłowego rozpoczęła się w 1936 r. i faktycznie przyniosła widoczny postęp oraz gwałtowne uprzemysłowienie terenu” (ibidem). W skład nowo powstałego centrum przemysłu ciężkiego weszło 100 nowych fabryk o łącznym koszcie ponad 1 miliarda złotych, co jak na ówczesne czasy było bajonką sumą. Jednak, co warto podkreślić, Centralny Okręg Przemysłowy był nie tylko jedną z wizytówek rozwijającej się Polski, ale również miejscem zatrudnienia dla około 150 tysięcy obywateli.

Tabela 3

**Struktura zatrudnienia w przemyśle wielkim i średnim
w latach 1936–1938**

Rok	Liczba robotników zatrudnionych w wielkim i średnim przemyśle (w tys.)
1936	663,4
1937	750,8
1938	808,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie <https://bibliotekanauki.pl/books/949232.pdf>.

Budowa COP napotkała liczne wyzwania, takie jak brak wystarczających funduszy i wybuch II wojny światowej, które przerwały realizację niektórych projektów. Mimo to inwestycja przyczyniła się do dynamicznego rozwoju przemysłu w Polsce. Nowo powstałe fabryki zwiększyły potencjał produkcyjny kraju, a infrastruktura przemysłowa i transportowa poprawiła integrację gospodarczą regionów. COP stał się również symbolem polskiej modernizacji gospodarczej.

Zakończenie

Polityka gospodarcza II Rzeczypospolitej (1918–1939) była odpowiedzią na wyjątkowe wyzwania związane z odbudową państwa po 123 latach zaborów. Jej analiza pozwala na pełniejszą ocenę zarówno osiągnięć, jak i ograniczeń działań podejmowanych w tym okresie, a także umożliwia weryfikację postawionej hipotezy badawczej. Zakładała ona, że mimo znaczących sukcesów, takich jak reforma walutowa Władysława Grabskiego i budowa Centralnego Okręgu Przemysłowego, polityka gospodarcza II RP napotykała na istotne bariery, które negatywnie wpływały na stabilność gospodarczą kraju, szczególnie w obliczu globalnego kryzysu lat 30.

Sukcesy gospodarcze II Rzeczypospolitej miały charakter zarówno fundamentalny, jak i modernizacyjny. Kluczowym osiągnięciem była reforma walutowa Grabskiego z 1924 roku, która dzięki wprowadzeniu złotego oraz stabilizacji budżetu przywróciła równowagę finansową i zwiększyła zaufanie międzynarodowych inwestorów. Działania te pozwoliły zahamować hiperinflację oraz ustabilizować podstawowe wskaźniki ekonomiczne, co miało kluczowe znaczenie dla dalszego rozwoju gospodarki. Sukces reformy był na tyle doniosły, że zapoczątkował okres względ-

nej stabilności finansowej, umożliwiającej realizację wielkich projektów infrastrukturalnych.

Jednym z takich projektów była budowa portu w Gdyni, który stał się symbolem niezależności gospodarczej Polski oraz jej ambicji międzynarodowych. Inwestycja ta, zapoczątkowana w 1920 roku, miała strategiczne znaczenie, umożliwiając rozwój handlu morskiego i eksportu, a także wzmacniając obronność kraju. W 1938 roku port w Gdyni obsługiwał 48% polskiego handlu zagranicznego, stając się jednym z największych osiągnięć infrastrukturalnych II RP. Rozwój portu, a także powstanie wokół niego nowoczesnej infrastruktury przemysłowej, wskazują na znaczące zdolności planistyczne i wykonawcze ówczesnych władz.

Równie ważnym elementem modernizacji była budowa Centralnego Okręgu Przemysłowego (COP), zainicjowana w 1936 roku jako część szerszego planu rozwoju przemysłu ciężkiego i unowocześnienia gospodarki. COP miał na celu nie tylko zwiększenie potencjału przemysłowego Polski, ale także zrównoważenie rozwoju pomiędzy bardziej i mniej uprzemysłowionymi regionami kraju. Projekt przyczynił się do powstania 100 nowych zakładów przemysłowych, zapewniając zatrudnienie dla tysięcy obywateli. COP stał się również symbolem dążeń do uniezależnienia polskiej gospodarki od wpływów zewnętrznych, co było szczególnie istotne w kontekście narastających napięć międzynarodowych przed II wojną światową.

Pomimo tych sukcesów, polityka gospodarcza II RP miała także istotne ograniczenia, które weryfikują jej skuteczność w długim okresie. Reforma rolna z 1925 roku, mająca na celu rozwiązanie problemu przełudnienia wsi i rozdrobnienia ziemi, okazała się niewystarczająca. Opór właścicieli ziemskich, brak środków finansowych oraz powolne tempo parcelacji sprawiły, że wielu chłopów otrzymało zbyt małe działki, by mogły one zapewnić ich samowystarczalność. Niepowodzenia w tym obszarze uwypukliły strukturalne słabości polskiego rolnictwa, które w obliczu kryzysu lat 30. dodatkowo pogłębiły trudności gospodarcze.

Największym wyzwaniem dla polityki gospodarczej II RP okazał się jednak globalny kryzys gospodarczy z lat 30., który ujawnił ograniczoną odporność polskiej gospodarki na zewnętrzne wstrząsy. Spadek cen produktów rolnych, masowe bezrobocie i upadek wielu przedsiębiorstw doprowadziły do zaostrzenia problemów społecznych oraz nierówności ekonomicznych. W 1932 roku produkcja przemysłowa spadła o niemal 50% w porównaniu do poziomu z 1928 roku, co negatywnie wpłynęło na kondycję całej gospodarki. Choć rząd podejmował działania mające na celu łagodzenie skutków kryzysu, w tym wspieranie dużych przedsię-

biorstw i realizację inwestycji publicznych, interwencje te nie były wystarczające, by w pełni zneutralizować negatywne efekty recesji.

Podsumowując, polityka gospodarcza II Rzeczypospolitej była ambitnym, ale nie w pełni skutecznym przedsięwzięciem, które w równej mierze przyniosło sukcesy, jak i porażki. Stabilizacja walutowa, rozwój infrastruktury oraz industrializacja były kluczowymi osiągnięciami, które miały długofalowe znaczenie dla rozwoju kraju. Jednocześnie ograniczenia w obszarze reformy rolnej oraz brak pełnej odporności gospodarki na kryzysy zewnętrzne ujawniły słabości, które ograniczały możliwości dalszej modernizacji. Weryfikacja hipotezy potwierdza, że polityka gospodarcza II RP, mimo swoich imponujących osiągnięć, nie zdołała w pełni sprostać wszystkim wyzwaniom epoki. Niemniej jednak, jej dorobek stanowi istotny fundament, na którym opierały się kolejne etapy rozwoju gospodarczego Polski.

Bibliografia

- Doroszewski W. (b.d.), *Liberalizm*, w: *Słownik Języka Polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/liberalizm.html>, 18.10.2024.
- Dudzić K. (2014), *Wielki kryzys gospodarczy w Polsce*, <https://histmag.org/Wielki-kryzys-gospodarczy-w-Polsce-9980>, 26.10.2024.
- Dulski R. (2020), *Centralny Okręg Przemysłowy – wielka idea przerwana przez wielką wojnę*, Histmag.org, <https://histmag.org/Centralny-Okręg-Przemysłowy-Wielka-idea-przerwana-przez-wielka-w-ojne-20622>, 18.10.2024.
- Fiszer J. (2009), *Konsekwencje międzynarodowego kryzysu finansowego dla Polski*, <https://czasopisma.marszalek.com.pl/images/pliki/apsp/22/apsp2207.pdf>, 26.10.2026.
- „Gdynia. Perła II Rzeczypospolitej” – historia międzywojennego portu (2019), <https://niepodlegla.gov.pl/o-niepodleglej/gdynia-perla-ii-rzeczypospolitej-historia-międzywojennego-portu/>, 26.10.2024.
- Gospodarka Polski w XX wieku*, <https://bibliotekanauki.pl/books/949203.pdf>, 18.10.2024.
- Jeziński A. Zawadzki S. (1966), *Dwa wieki przemysłu w Polsce. Zarys dziejów*, <https://bibliotekanauki.pl/books/949232.pdf>, 26.10.2024.
- Jeż G. (2024), *Reforma walutowa Władysława Grabskiego – osiągnięcie, którego nie sposób zapomnieć*, Forsal.pl, <https://forsal.pl/gospodarka/artykuly/9501276-reforma-walutowa-wladyslawa-grabskiegoosiagniecie-ktore-nie-sposob.html>, 18.10.2024.
- Kaliński J., Landau Z. (2003), *Gospodarka Polski w XX wieku*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.

- Machalek M. (2019), *Vademecum Historia*, Warszawa.
- Majewski A. (2023), *Dzieje budowy portu gdyńskiego*, <https://muzeumgdynia.pl/2021/05/dzieje-budowy-portu-gdynskiego-2/>, 26.10.2024.
- Noniewicz Cz. (2016), *Istota reformy rolnej II Rzeczypospolitej*, <https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/handle/11320/5351>, 18.10.2024.
- Reforma rolna – mit założycielski Polski Ludowej* (b.d.), Muzeum Historii Polski, <https://muzhp.pl/wiedza-on-line/reforma-rolna-mit-zalozycielski-polski-ludowej> 18.10.2024.
- Roszkowski W. (b.d.), https://mowiawieki.pl/templates/site_pic/files/NBP-ludzie-i-pieniadze-od-i-do-ii-wojny-sw-iatowej-3.pdf, 26.10.2024.
- Sprawa Polski podczas konferencji w Wersalu* (b.d.), WarHist.pl, <https://warhist.pl/wojna/sprawa-polski-podczas-konferencji-w-wersalu/>, 18.10.2024.
- Wielki kryzys gospodarczy 1929 r. – globalna klęska i skutki społeczno-ekonomiczne* (b.d.), Wyższa Szkoła Zarządzania i Reklamy, <https://wzr.pl/ekonomia/wielki-kryzys-gospodarczy-1929-r-globalna-klaska-i-skutki-spoeczno-ekonomiczne/>, 18.10.2024.

The Economic Policy of the Second Polish Republic: Successes and Failures from 1918 to 1939

Summary

The economic policy of the Second Polish Republic (1918–1939) achieved notable successes, including Władysław Grabski's currency reform in 1924, which stabilized the zloty and improved public finances, and the construction of the port in Gdynia, which strengthened Poland's international trade. However, the global economic crisis of the 1930's exposed structural weaknesses, leading to unemployment and economic instability. In response, the government initiated the Central Industrial District (COP) to boost heavy industry. While some reforms, like the 1925 land reform, were limited in effectiveness, the overall policy had both successes and shortcomings in stabilizing Poland's economy.

Key words: economic policy, currency reform, Central Industrial District, economic crisis, Władysław Grabski

Informacja o autorze

Adam Sworacki [adaswo@st.amu.edu.pl] – student drugiego roku studiów uzupełniających magisterskich na kierunku politologia oraz absolwent studiów licencjackich na kierunku zarządzanie państwem.